

STADSHOLMEN

LATONA 9

Västerlånggatan 75

GAMLA STAN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

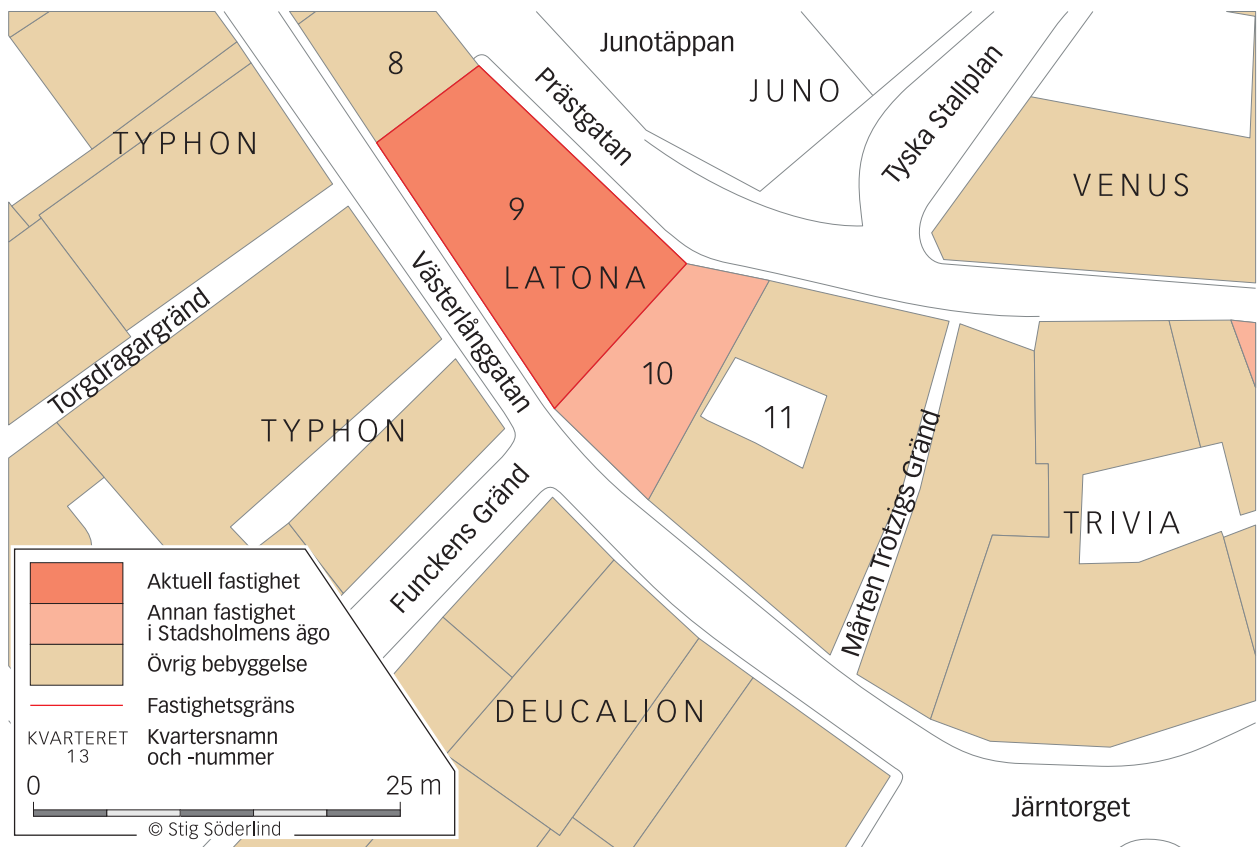
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

FASADEN MOT VÄSTERLÅNGGATAN PRÄGLAS AV DET
SENA 1800-TALET DEKOR MED KLASSISERANDE
FÖNSTEROMFATTNINGAR, MEN BEVARAR OCKSÅ
ANKARSLUTAR AV 1600-TALSTYP MED VOLUTER.
FOTO: J. MALMBERG.

Latona 9 består av två sammanslagna hus med fasadmurar från tidigt 1600-tal och medeltida källare från tre olika källarsystem. Mot Prästgatan är året 1630 markerat med ankarslutar i den södra husdelen.

De två husen köptes 1664 av Jacob Pfeiff, kyrkoherde i Tyska församlingen. Vid denna tid bedrevs förmodligen ett sidenväveri i fastigheten.

I och med den ombyggnad som grosshandlare Carl Nyström lät genomföra 1790 byggdes de två husen samman till ett. Planlösningen är till stor del bevarad från denna tid liksom viss fast inredning. Interiörerna präglas i övrigt till stor del av ombyggnader som utfördes under 1800-talets andra hälft.

Latona 9 är en del av Gamla stans unika och omistliga bebyggelse och är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under flera hundra år var Gamla stan Stockholms centrum. Medeltidens bebyggelse bestod av hus i

I FASADEN MOT PRÄSTGATAN BILDAS ÅRTALET 1630 AV ANKARSLUTAR I DET SÖDRA AV DE TVÅ SAMMANBYGGDA 1600-TALSHUSEN. FOTO: J. MALMBERG.

trä eller tegel, ofta med torvtak. Till husen fanns många gånger källare med väggar av natursten och tegelvalv eller bjälktak. Tegelhusens fasader var inte putsade och kunde ha dekor i form av blinderingar, formtegel eller mönstermurning. Den medeltida, oregelbundna stadsplanen är ännu i dag mycket väl bevarad och många hus har i hög utsträckning kvar medeltida murverk bakom senare tiders fasadutformningar och inredningar.

Det expansiva 1600-talet, när Sverige utvecklades till en stormakt, gav en annan prägel åt staden med flera nybyggen men också modernisering av de äldre husen. Byggnaderna fick stora vindar i flera våningar med höga, branta tak och ofta en dekorativ fasadutsmäckning i natursten. Samtidigt anpassades de nybyggda husen längs framför allt Nygatorna i väster till en reglerad stadsplan.

Under 1700-talets mitt och senare hälft byggdes husen ofta på med en våning. Vindarna var nu mindre och taken flackare. Fasaderna utfördes släta och putsade, och rummen inreddes med kakelugnar och snickerier som till stor del finns bevarade i dag.

Vid 1800-talets senare del och under tidigt

1900-tal fick många byggnader fasader med tidstypiska dekorer i stucc eller puts och bottenvåningarna gjordes ofta om till butiksfasader med stora skyltfönster.

Gamla stan hotas – och räddas

Under senare delen av 1800-talet försköts stadens centrum till Norrmalm. Gamla stan började att successivt förslummas och många diskussioner fördes om stadsdelens sanitära förhållanden. Det kom till och med förslag om att riva stora delar och bygga helt nytt. När de nya stadsdelarna på malmarna växte fram omkring 1900 blev problemen i Gamla stan ännu mer uppenbara, men de enskilda fastighetsägarna var inte villiga att bekosta saneringarna. Samfundet S:t Erik – som bildades 1901 och arbetade för att väcka intresse för stadens kulturhistoriskt värdefulla miljöer – oroades för stadsdelens framtid och tog på 1930-talet initiativet till att bilda AB Stadsholmen. Det nya bolaget fick i uppdrag att förvärva, restaurera och modernisera bebyggelsen med hänsyn bland annat till kulturhistoriska värden. De första åtgärderna i stor skala genomfördes i kvarteret Cepheus och flera av de genomförda

VID EN OMBYGGNAD UNDER 1860-TALET FICK RUMMEN NYA KAKELUGNAR, HALVFRANSKA PARDÖRRAR, DÖRRFODER OCH NYA STUCKLISTER I TAKEN. FOTO: J. MALMBERG.

FÖNSTERÖPPNINGARNA HAR HALVFRANSKA FÖNSTERSMYGPANELER FRÅN 1860-TALET. FOTO: J. MALMBERG.

renoveringarna har varit goda exempel, inte minst de allra första insatserna som gjordes.

I dag är Gamla stan med sina många bevarade tidslager och hus med en lång och omväxlande byggnadshistoria ett historiskt dokument av oersättligt värde.

HISTORIK

Från medeltid till 1790

Kvarteret Latona sträcker sig mellan Västerlånggatan och Prästgatan. Höjdskillnaden mellan gatorna är cirka sex meter, och branten markerar läget för stadens äldsta stadsmur från 1200-talet. På andra sidan Prästgatan låg fram till 1547 Svartbrödraklostret. I källarvåningen har medeltida murverk till tre separata fastigheter dokumenterats. En halv våning högre upp ligger flera källarrum under Prästgatan, daterade vid en arkeologisk undersökning i Prästgatan till efter 1547.

I fasaderna mot Västerlånggatan och Prästgatan har murverk från två separata byggnader från 1600-talets förra hälft dokumenterats. Båda husen var två våningar höga mot Prästgatan och fyra mot Västerlånggatan. Enligt tidens ideal var tegelmurverket rödmålat med strukna fogar och synliga ankarslutar. År 1660 tvistade borgmästare Jacob Grundel med arvingarna till rådman Eggert Mattson om fastigheten, av vilken de båda parterna ägde hälften var. 1664 köptes båda delarna av Jacob Pfeiff, kyrkoherde i Tyska församlingen och senare biskop. Huset beboddes då av en sidenvävare Udhenhoff. Denne bedrev förmodligen sin verksamhet i byggnaden, som på 1680-talet omtalas som "detta gamla Silkeshuset". Delar av fastigheten kom att stanna i familjen Pfeiffs ägo fram till 1700-talets mitt.

Enligt 1729 års nummerordning var nuvarande Latona 9 upptagen som en fastighet, men på 1740-

och 1750-talet refererar man i brandförsäkringshandlingarna fortfarande till "det södra" och "det norra" huset. En utförligare beskrivning från 1787, då fastigheten ägdes av perukmakare Cristian Reimer, anger att det fanns två portar med omfattningar av huggen sten mot Västerlånggatan och två trapplopp, båda delvis av trä. Flera av rummen, som värmdes med kakelugnar, hade bjälktak.

1790 års ombyggnad och senare tid

På 1790-talet påbörjade grosshandlare Carl Nyström en större ombyggnad där karaktären av två separata hus försvann. En gemensam portgång och trapplopp av sten uppfördes. Samtidigt höjdes fasadmuren mot Prästgatan så att den nedre vinden kom att få full rumshöjd. Takfallet åt öster ändrades medan taket behöll snedtak och takkupor mot Västerlånggatan. Den nya vindsvåningen inreddes med fyra rum och ett kök. I bottenvåningen fanns fyra bodar medan våningarna ovanför vardera innehöll sju rum med porslinskakelugnar samt två kök och skafferier, alla rum med gipsade tak. Den södra och norra delen av fastigheten hade efter ombyggnaden fortfarande olika takhöjder inom samma våningsplan.

En ombyggnad som till stor del präglar dagens interiörer skedde på 1860-talet under handlare G. T. Richters ägo. Portgången hade redan kring 1830 fått gipsat tak i stället för välvt, men nu fick entrén till trapphuset även en ny portal och port. Bjälklagsnivåerna i den södra delen tycks vid ombyggnaden ha anpassats till den norra, där rummen tidigare var högre i tak. Förstugorna, som sträckt sig genom hela byggnaden, togs i anspråk för rum och tamburer. Lägenheternas entréer kom därmed att ligga direkt från trapploppets vilplan. Nya snickerier och kakelugnar tillkom. Bottenvåningens butiker fick 1899 en ny fasadutformning mot Västerlånggatan.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Byggnaden är fyra våningar hög mot Västerlånggatan och tre mot Prästgatan. Till fastigheten hör välvda källare, både under själva huset och under Prästgatan. Det nedre av de tre vindsplanen är inrett och bildar en fullvåning mot Prästgatan. Det plåtklädda taket är brutet mot Västerlånggatan och försett med nio takkupor. Mot Prästgatan är takfallet enkelt med två takkupor och en hisskappa.

Fasaden mot Västerlånggatan är slätputsad och med synliga ankarslutar av 1600-talstyp. Profilerade våningsband skiljer våningarna åt. Under 1800-talets senare hälft tillkom dagens dubbelportal, fönsteromfattningarna, samt på våning 2 och 3 trappor profilerade överliggare. Dubbelportalen har profilerade omfattningar och volutformiga konsoler som bär upp krönlisten. I den norra delen av portalen sitter en pardörr av helfransk typ. Den södra delen är endast dekorativ och saknar öppning.

Fasaden mot Prästgatan är slätputsad med synliga ankarslutar av 1600-talstyp. Mittaxeln utgörs av trapploppets stora fönsteröppningar. Samtliga fönster är indragna från murlivet. Söder om trapploppet bildas i fasaden årtal 1630 i ankarslutar. Entrén till trapphuset består av en enkeldörr av helfransk typ från 1800-talets andra hälft.

Interiör

Portgången och trappan upp till andra våningen har golv och steg av kolmårdsmarmor. Mot bottenvåningens butiker finns helfranska enkeldörrar av sen 1800-talstyp. På våning 1 trappa är vilplanets golv lagt med svarta och vita marmorplattor. Vidare upp till nedre vinden har trappor och vilplan en äldre beläggning av kalksten. På våning 1 ½ trappa är utgång till Prästgatan. Lägenhetsdörrarna på våning 1-3 trappor är halvfranska enkel- och pardörrar från 1860-talet. På våning 1 trappa är dörrfodren släta och sentida men på de två våningarna ovanför är fodren profilerade och samtida med dörrbladen. Vindsvåningen bevarar en äldre karaktär med fyra halvfranska enkeldörrar från omkring 1700-talets slut med samtida foder och i några fall knoppgångjärn, ovala vred och/eller kammarlås. Till hanbjälksvinden leder en trätrappa från 1790, dold bakom en modern plåtdörr.

Planlösningarna är till viss del bevarade från 1790-talets ombyggnad liksom i vissa lägenheter samtida fotpanel och enstaka halvfranska dörrblad. I övrigt präglas fastigheten av 1860-talets ombyggnad från vilken kakelugnar, halvfranska pardörrar, dörr- och fönsterfoder och halvfranska fönstersmygpaneler finns. Förmodligen härrör takens stucklister från samma ombyggnad medan fönsterbågarna har bytts under tidigt 1900-tal. I flera av rummen finns äldre trögolv. Det förekommer också vissa nytillverkade profilerade fönster- och dörrfoder.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.